IKKI ASAR MUTOLAASI

Xolida Musurmonova
O‘zJOKU 3-bosqich talabasi
Shahnoza Abduolimova
JDPU 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Oybekning “Navoiy” va Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanlari o‘zaro solishtirilgan. Farqli tomonlari ko‘rsatib berilgan, shuningdek mushtarak g‘oyalar ham tahlil qilingan. Ikki asardagi obrazlar, ularning asardagi o‘rni o‘rganilgan.*

Kalit so‘zlar: *Alisher Navoiy, roman, Vosifiy, Xuroson va Movaraunnahr tarixi, Isajon Sulton, xarekter xususiyati, Oybek, Majididdin, peyzaj*

Ikki asar mutolaasi. Ularni birga o‘qigan o‘qirman egizaklarni adashtirib qo‘ygani kabi shoshib qolishi, o‘xshash voqealarni ikki asardan bitta ipga terib, qo*‘shib-chatib aytishi bor gap!.. Lekin egizaklar qanchalik o‘xshash, bir ota-ona, bir oila farzandi bo‘lmasin ularning xarekter xususiyati, dunyoqarashi, hatto qisman bo‘lsa-da tashqi ko‘rinishi ham turlicha bo‘ladi. Buni ziyrak kitobxon tez anglashi tabiiy. Biroq inkor etib bo‘lmas yana bir haqiqatimiz borki, bu ikki asar ezgulik yo‘lida birlashgan musht kabi biri-birini to‘ldiradi, biri-biridan kuch oladi.

Bundan bir necha yil oldin Oybekning “Navoiy” romanini ilk marotaba o‘qiganimda “turkiy tilda ko‘p va xo‘b ijod qilgan” bobomizga mehr qo‘ygandim, Oybek mahoratiga tasannolar aytgandim. Har safar bu asar haqida eshitsam, undan iqtiboslar o‘qisam yoxud syujetiga o‘xshash voqealarga duch kelsam ilm ahli Sultonmurodga qo‘l bergan, sarkardalardan ham ortiq mardlik ko‘rsatib qilichini hassa kabi suyab tepalikka shahd ila chiqib ketayotgan, chodiridagi musicha tuxumlarini asrab qolgan, “Gar turo dar bihisht jo boshad, Digaron do‘zax ixtiyor kunand”(Sen jannatga tushadigan bo‘lsang, boshqalar do‘zaxni afzal qiladilar (Oybek, “Navoiy”, Yangi asr avlod-2019, 312-bet) deya vijdonsiz amaldor Majididdinga xayolan hujum qilayotgan, Chashmayi Mohiyon bilan Mashhad o‘rtasidagi taqir yerlarga suv chiqarish g‘amida yurgan kezlarida Astrobodga surgun qilingan xalqparvar, haqiqatpesha, mehribon Navoiy bobom shuurimda gavdalanardi. Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanini mutolaa qilib, ma’lumotlar va tuyg‘u “omborim”ga shoirning bolalik damlari, Mashhad-u Samarqandda chekkan rutubatlari, ota-ona ruhlari uchun Ansoriy maqbarasini supurib topgan quvonchlarini(Isajon Sulton, “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021, 392-bet) ham qo‘shishim mumkin. Shubhasiz, ikki asar ham kitobxonga Navoiy siymosini yaqinlashtiradi.

“Har kimning qalbida o‘z xalqining jajji qiyofasi yashaydi”, deydi nemis yozuv chisi Gustav Freytag(“She’r – borliq va yo‘qlik orasi”, Ulug‘bek Hamdam, maqola, “Badiiy publitsistika”, to‘plam, 2017). Ana shunday milliy qiyofani aks ettirish, XV asr Xuroson va

Movaraunnahr tarixi, xarakter, urf-odat, xulq-atvor, turmush-tarzini yoritish, haqqoniy va tarixiy haqiqatlarga muvofiq gavdalantirish ikki adib uchun qanchalik mushkul yoki aksincha bo‘lgan, deb o‘ylaysiz?

Oybek “Navoiy” romanini yozmoqchi bo‘lgan davrda bobomiz qiyofasi quyuq tumanlar ichida chirog‘i o‘chgan uy kabi zulmatda edi. Lekin Oybek unga pok niyat va ixlos bilan qadam qo‘yaverdi, ruhan kurashdi, mafkura va turli davrlar xiralashtirib qo‘ygan chiroq oynagini tozalab, qalblarga yorug‘lik olib keldi. Oybek Navoiy haqida dastlab eski maktabda eshitadi. Shu davrdan qalban Navoiy navosiga ilhaq bo‘lib yashaydi. U yurak talpingan kuylar sari intildi, o‘qib-o‘rgandi: “Zafarnoma”, Koshifiy, Qazviniy, “Rashoxad-ayn ul-hayot”, “Matlab ut-tolibin”, Klavixo, Abdurazzoq Samarqandiy, Vosifiy, Mirxond, Bobur, Xondamir...

“Bu ishga shu qadar g‘arq bo‘lgan edimki, romanning ish plani qog‘ozda yo‘q edi. U mening ko‘nglimda, yodimda edi, butun borlig‘imni band etgan edi. Yursam-tursam hamisha Navoiyni o‘ylar edim. Uning ma’nodor aqlli ko‘zlari, xushfe’l, rahmdil, olijanob qiyofasi, asl, pok ulug‘ qalbini his etardim, ko‘z o‘ngimda ko‘rardim. Uning teran, nozik, falsafiy fikrlarini to‘la tushunishga urinardim. Roman personajlari haqida, ularning xarakterlari, bir-birlaridan farqi, bir-biriga munosabatini ravshan, yaqqol berish ustida xayol yuritib, obrazlarni tarashlardim. Nihoyat, yurakka yiqqan, yurakda saqlangan bu materialni yoza boshladim. Shuning uchun asar yaratish kabi mushkul, og‘ir ish dunyoda yo‘qdir, — deyman… chuqur his etish, qalbning zo‘r hayajoni, o‘tkir fikr, fahm, ajoyib ilhom… bilmadim, yana va na xislatlar kerak”,- deb yozgan edi Oybek o‘zining “Navoiy” romanini qanday yozdim maqolasida”.

Mana shunday samarali mehnatlar tufayli bugungi kitobxon u yaratgan Navoiy obrazini tanidi. Oybek tarixning murakkab davrida yashadi, kommunistlar partiyasi o‘shanda jamiyatni harakatlantiruvchi asosiy kuchga aylanib talaygina xayrli ishlarni amalga oshirdi. Xususan, yoppasiga elni ma’rifatlashtirish siyosatini olg‘a surdi. Partiya va hukumat bular uchun sarmoya va mablag‘larni ayamadi. Lekin shu bilan birga xalqning aql-zakosi, or-nomusi bo‘lgan kishilarni qirib tashladi. Qatag‘on degan “jazo mashinasi”ni o‘ylab topdi, sovet tuzumini yoritish masalalarini yozuvchi va shoirlar oldiga vazifa qilib qo‘ydi. 1937–1952-yillarda tikilgan dorlardan arang omon qolgam Oybek mustabid tuzum bilan hisoblashishga majbur bo‘ldi. Ana shunday vaziyatda Oybek Navoiy obrazidan kuch va madad oldi. 1937-yil “Navoiy” romani uchun xamirturush vazifasini o‘tagan “Navoiy” nomli poema yozdi. Roman ustida ishni 1940-yillarda boshladi. Ikkinchi jahon urushi boshlanganidan keyin chinakam dohiylar, sarkardalar, turli sohalarning sardorlariga ehtiyoj kuchayotgan davrda xalqqa bilimli, uzoqni ko‘ra oladigan Navoiy obrazi bosh bo‘lishi mumkin degan o‘ylari xato emasligini angladi. Ana shunday zarurat tufayli romanni tugatish uchun katta ilhom, kuch-g‘ayrat bilan ishladi.

U Navoiy bilan yashadi, uning siyratini anglash uchun uyidan hujra ham qurdirdi, sham yorug‘ida qalam tebratib, XV asrni his qildi. Shu tariqa bu asar dunyo yuzini ko‘rdi. 1941-yil nishonlanishi rejalashtirilgan Navoiy tavalludining 500 yilligi Ikkinchi jahon urushi tufayli

yetti yilga kechiktirildi. 1948-yil bu qutlug‘ sana o‘zbek xalqining milliy bayrami sifatida ilk bor nishonlangandi. O‘sha tantanaga ham Oybek Navoiy ruhiga muhabbat bilan bosh-qosh bo‘ldi, mas’uliyat bilan tadbirni tashkillashtirdi. Mana shunday mehnatlar samarasi tufayli Oybek Navoiy dek inson qatorida tilga olinish darajotiga erishdi.

Xo‘sh, Isajon Sulton “Alisher Navoiy” romani uchun qanchalik mehnat qildi, asarning zamonamizga daxldorligi qay darajada?

Isajon Sulton bu romanni 2016–2020-yillarda tamomlaganligi ko‘rsatilgan. Roman 2021-yilgacha qayta ishlanib, nashrga tayyorlandi. Bu romanga tarixiy, badiiy, xotira asarlari bilan bir qatorda “Qur’oni Karim” ham asos qilib olindi, asardan Navoiy bitiklari kabi hamdlar o‘rin oldi: “Bu ma’voda hech kim o‘zining ne ekanini bilmaydi. Biroq o‘z tirikligidan, tevaragidagi hayot jo‘shqinligidan hayron-hayron turadi. Barchasi o‘zlarida ro‘y berayotgan o‘zgarishlarga ajablanib, Olamlar Parvardigoriga shu tiriklik uchun so‘ngsiz shukronalar aytishadi”[1]. Oybekning “Navoiy” romanidagi voqealarni yanada mufassal o‘rgandi, tarixiy haqiqatlarni tikladi, ularni yanada boyitdi. Xususan, Oybek asarida Navoiyning bolalik va yigitlik chog‘larini tasvirlashni joiz deb topmasdan, uni Zayniddin va Sultonmurod sog‘inib yod olgan yetuk shoirlik davridan asar voqealariga kiritadi va to‘qima obrazlar tufayli Navoiyning ideallashtirilgan qiyofasiga kitobxon nigohini qadaydi. Isajon Sulton esa salaflari ijodini to‘ldirib bizga Navoiyning bolalik va o‘smirlik yillarini ham tuhfa etdi.

Kitob mutolaasi kamayib, ichimizdagi nafs viruslari uchrib yotgan bir davrda bu asar qanchalik ahamiyatli? Bahodir Qobul bugunimiz va Navoiy bobomiz haqida shunday yozadi: “Amir Alisher Navoiyning har satri nafaqat turkiylarning balki insoniyatning yo‘l ko‘rsatar chirog‘i ekanligi allaqachon tan olingan bo‘lsa-da, Hazratning yoziqlarini sharillatib o‘qib, parillatib aytib berish ajdodlar-avlodlar orzusi bo‘lib qolavergan. Hazratning biron bir asarini boshqa kitoblarni o‘qigandek erkin va maza qilib o‘qishning imkoni yo‘q. Sabab, savodsizlik va Navoiyning mangulikka tegishli o‘lmas tilidan bebahralik”. Bu fikrlarni o‘qib, xayolimda savollar aylana boshladi: Biz ilmdan uzoqlashib, ijtimoiy tarmoqlardagi “yurakchalar”ni sanash bilan ovvora, o‘zi uyida o‘zligiga begona kimsalarga aylanib bormayapmizmi? Hammomdan nopok chiqib ketmayapmizmi? Yaxshilik va yomonlik doim hamroh bo‘ladi. To‘g‘ri, bilim uchun kurashib, ziyo taratayotgan vakillar ham bor, ammo Ilm quyoshi faqat kungaylarga to‘kilyapti hozir, ammo terskayga ham kun kerak axir. Terskaylarda qolgan qor-u muzchalarning oyoq bossa botadigan balchiqqa aylanib qolmasligi uchun ham ilm ziyolari kerakdek, nazarimda. Tarixda hamma davrlar murakkab bo‘lgan va hozir ham yengil davrni boshdan kechirmayapmiz. Albatta, bularning barchasi inson tafakkurida evrilishlar yasaydi. Tarixning murakkab davrida yaratilgan “Alisher Navoiy” romani bizni ilm sari chorlashiga umid qilamiz.

“Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar “ uchun otildi;

Oybek “Navoiy” romani uchun nohaq zulmga uchrab, oqibatda tildan ayrildi;

Maqsud Shayxzoda “Jaloliddin” va “Mirzo Ulug‘bek” uchun yigirma besh yilga “kesildi”;

Mirkarim Osim tarixiy asarlari uchun o‘n yilga qamaldi;

Pirimqul Qodirov “Yulduzli tunlar” uchun qanday ogʻir iztiroblarni boshidan kechirib, umrining oxirida bedavo xastalikka giriftor boʻldi.

Bu ma’shum roʻyxatni, afsuski, yana davom ettirish mumkin”(Xayriddin Sulton, “Maktub”; “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021, 508-bet). Shu oʻrinda tarixiy adolatni yoritib ketishimiz ham kerakki, Isajon Sulton “Alisher Navoiy” romani uchun Oʻzbekiston xalq yozuvchisi yuksak unvoni bilan mukofotlandi. Navoiy, Oybekning yorqin siymolari yoniga Isajon Sulton ham qoʻshildi.

Ikki asarda bir tarixiy shaxsga bagʻishlangani uchun ham oʻxshash nuqtalar, ikki xil rakursdan qaralgani uchun farqli tomonlar uchrab turadi. Masalan, Navoiy adabiyotga ixlos qoʻyib, gʻazali tufayli Lutfiy ehtiromiga sazovor boʻlishi bu asarlarda ikki xil tasvirlangan. Oybekning “Navoiy” romanida yosh Alisher shoir Lutfiy yoniga yolgʻiz borganligi koʻrsatilgan: “Mana u koʻpdan buyon qilgan kuchli orzuning kutilmagan vaqtda bir qistovi bilan oʻrnidan turdi-da, koʻchaga otildi. ... Oʻz tengi bolalar koʻchalarda, tomlarda gala-gala oʻynab yurishadi; kimi yongʻoq oʻynaydi, kimi yoydan oʻq uzadi. ALISHER – bola esa shaharning Bogʻishamol tarafiga(Isajon Sultonda Lutfiy Hiriydan yarim kunlik masofadagi Dehi Kanorda edi, deya koʻrsatilgan) ildam yurib, serhasham bir eshik oldida toʻxtaydi. ...Katta, daraxtzor hovlida hassaga suyalib, asta-asta yurgan moʻysafidga - zamonning ulugʻ shoiri mavlono Lutfiyga koʻzi tushishi bilan uzoqdan salom beradi va yugurib, oʻzini bir onda cholning yonida koʻradi va unga bolalik koʻzlarining toza samimiyati bilan tikiladi”(320-bet).

Isajon Sultonning “Alisher Navoiy”sida esa bola Alisherni Lutfiy hazratlarining oʻzi chorlaganligi, uning qoshiga togʻalari Mirsaid va Muhammad Ali bilan birga borganligi qayd etilgan: “Oradan bir oyga yaqin vaqt oʻtib, boshdan-oyoq changga botgan togʻoyilar kirib kelishdi. Horigan boʻlishsa-da, kayfiyati chogʻ, bir muddat istirohatga ruxsat berilganini, Alisherni mavloni Lutfiy oʻz huzuriga chorlaganini aytib, shu sababli toʻppa-toʻgʻri shu yoqqa kelaverishganini aytishardi” (73-bet).

Oybek tasviri orqali biz yosh Alisherning ilmga, adabiyotga ishtiyoqi, qiziqishi, iste’dodi nihoyatda kuchli ekanligi, Isajon Sulton tasviri orqali esa yosh jiyanining qobiliyatiga befarq boʻlmagan togʻalari obrazi, ularning ulugʻ adib hayotida tutgan oʻrnini, bu orqali yaxshi shoirni zamona tarbiya qilishini koʻrishimiz mumkin. Albatta, tugʻma iste’dod ham muhim oʻrin tutadi, lekin yaqinlar, zamondoshlar eʻtirofi Navoiyni kashf qiladi.

Oybekning “Navoiy” romanida shoir atrofidagi oddiy shaxslarni va ularning hayotida adibning darajasi ulugʻ ekanligini koʻrishimiz mumkin. Isajon Sulton asarida esa voqealar rivoji Navoiy obrazi atrofida aylangan, toʻqima obrazlar ham “Navoiy” asarichalik koʻp emas, endi u tarixiy shaxslar, dalil va isbotlar hamda qimmatli maktublar bilan boyigan.

Bir xil voqealar ikki asarda qanday yoritilgan? Keling, bularni, baholi qudrat, koʻrib chiqqamiz?

Husayn Boyqaroda Navoiyni Astrobodga hokim qilish gʻoyasi qanday paydo boʻldi?

Oybekning “Navoiy” romanida kayf-safoga berilib, xazinani koʻkka sovurayotgan podshoga ikki tuman oqcha kerak boʻladi. Ammo xazinada pul yoʻq, uni topib berish va’dasini qilgan Majididdin uni bosh vazir qilishini soʻraydi, ayonki, bunda faqatgina Navoiy

zulmga to‘siq edi. Shu tariqa asarda Navoiy Astrobodga “surgun qilingan”: “- Men sizni Astrobodga yubormoqni munosib ko‘rdim, - dedi podshoh ovozini balandroq qo‘yib. - Har qanday bahona topsangiz ham qarorimdan voz kechmasmen”(“Navoiy” romani, 310-bet).

“Alsher Navoiy” asarida esa podsho u darajada maishatparast emas, soliqni ham xazina bo‘shagani uchunmas, aksincha uni ko‘paytirish uchun solish niyatini Majididdindan qabul qiladi, hatto Oybek asaridan farqli unda amaldorlarga ham soliq solinadi: “Mulklar o‘lchanib baholanar, hosil chamalanib nisob chiqarilar, to‘lov uchun muddat belgilanib, xat imzolatib ketilardi. Avval qora xalq yelkasidagi soliq mashaqqati endi o‘rtahollar va yuksak martabali kishilar zimmasiga tushib, hammani esankiratib qo‘ydi”(257-bet). Navoiyning Astrobodga hokim qilinishi ham xazina yoki adalatsizlik tufayli emas, zaruriyat jihatidan bo‘ladi: “Astrobod bilan Hisor notinch bo‘lib, shu ikki navohiyda goh-goh g‘alayon olovlari yolqinlanib turardi”(256-bet); “Sulton Husayn a’yonlar bilan kengashib, saxovat-u xulqda benazir Alisher Navoiyni Astrobodga hokim qilib tayinlashdan boshqa chora qolmaganini, yo‘qsa, sovutlar kiyilib, qilichlar qinidan chiqib, qon to‘kilishini tushunib yetdi“(296-bet).

Balki, Oybek davr taqozasi bilan o‘sha muhitdagi feodal tuzumni qora bo‘yoqlarda berish tufayli “ishchi sinf”, “mehnatkash sinf” degan g‘oyalarni olib kirish uchun shunday yo‘l tutganmikan?!

“Navoiy” romanida Majididdin soliq yig‘ishda To‘g‘onbekka, “Alisher Navoiy”da Qora Mo‘g‘ulga suyanishi ko‘rsatilgan.

Haydar Sabuhiy va Navoiyning zaharlanish voqeasi

Haydar Sabuhiy ikki asarda ham beqaror, uzoqni ko‘rolmaydigan, sayoz kishi deb ko‘rsatilgan. Uning achchiq, kinoyali tili tufayli zindonband etilishi Oybekning “Navoiy” romanida kuzatamiz. Bunga sabab, Navoiyning joniga Astrabodda suiqasd qilishlariga qarshi Haydarning tom ma’noda bosh ko‘tarishi edi. Ammo Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanida zaharlanish voqeasi ig‘vo ekanligi yoritilgan: “Men buni demadim. Ayrim kishilar Sulton Husayn Mirzo Alisher Navoiyni Astrobodga atay surgun qildi, hatto zaharlab o‘ldirmoqchi degan gap tarqatibdi. Shunday gap-so‘zlar uning qulog‘iga yetib borgan bo‘lsa ajabmas.

- Kim tarqatibdi?

- Amirning o‘z jiyani Haydar Sabuhiy. Bu gapni Astroboddan Hirotga kelganida ayrim kishilardan eshitgan emish”(308-bet).

Haydar “qilmishlari” uchun “Navoiy” romanida zindonga tashlangan, keyinchalik darveshlikni tanlagan bo‘lsa, “Alisher Navoiy” asarida u bir umrga saltanat ishlaridan chetlashtirilgan.

Navoiyning ukasi Darveshali nega isyon ko‘tardi?

“Navoiy” hokimiyatdagi nohaqlig-u adalatsizliklar, Husayn Boyqaroning tartibsiz siyosati Darveshlani to‘ydirib yuborganligi uchun qo‘zg‘olon ko‘targaniga ishora qilinadi. “Alisher Navoiy” romanida buning sabablarini donolik, fahm-u farosatda tengsiz kishi Xoja G‘iyosiddin Dehdor tilidan quyidagicha bayon qiladi:

“ - Darveshali bir kitobdor boʻlsa, unda isyon qilmoqqa ne had. Qoldiki, kimlardir bir nimalarni qulogʻiga shivirlagan chiqar? Yoki yoshligiga borib, Amir Alisherning Astrobodga yoʻnalishidan norizo boʻlsa ajabmas”(307-bet).

Majididdinning porloq quyoshi qanday soʻndi?

Har ikki romanda ham bu obraz poraxoʻr, qoʻltiqdan tushganini qoʻnjiga uradigan, boylik va mansab izidan nomatlub ishlardan ham tap tortmaydigan qilib tasvirlangan. Aynan shu obraz orqali biz boylik, mol-mulk insonga hech qachon vafo qilmasligini bilib olishimiz, xiyla-nayranglarimiz oʻz oyogʻimizga bolta boʻlishini bilib olishimiz mumkin.

“Navoiy” romanida Majididdinning vazirlik darajasidan tushishiga adolatsizlikka qarshi koʻtarilgan Darveshali isyoni sabab edi. Husayn Boyqaroning nazaridan qolgach esa ayyor Nizomulmulk tufayli boridan, chumoli kabi yigʻgan hamma oltin-u kumushlaridan mahrum boʻladi. Soʻng haj safafini oʻziga ma’qul koʻrib Toʻgʻonbek bilan xayrlashib, roman voqealaridan uzoqlashadi. Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanida bu hol ham, Majididdinning tole yulduzi soʻnishi ham bu asardan farqli tasvirlanga va uning hokimyat tepasidan ketishi romanda quyidagicha ochib berilgan: “Haydar Sabubiy” zaharlanish bilan boʻliq gap-soʻzni mastlik chogʻi Abdulloh Noiy degan kishidan eshitganiga iqror boʻldi. Bu bemulohaza yigitga had urish jazosi belgilandi va bir umrga saltanat ishlaridan chetlashtirildi. Abdulloh Noiyni istab borganlar esa uni kimlardir ikki kun avval uyida oʻldirib ketishganidan xabar topishdi. U Majididdin eshigida xizmatchi boʻlgan ekan. Shu tariqa, ip uchlari Majididdinga borib taqaldi”(309-bet). Ikkala asarda ham ochkoʻz vazir boyligi Amir Muhammad Ali Atka tomonidan musodara qilinadi. Ammo Isajon Sulton Majididdinga ayblarni boʻyniga qoʻyishda olib kirgan tasviri, mening nazarimda, tabiiylikdan yiroq. Negaki, shunday chor-nochor Majididdinning ruhiy holati yaxshi ochib berilmagan, kitobxonga gʻalizlik tugʻdirgan. Asarda Majididdinni “qulatish” uchun maydonga oʻzi ishdan boʻshatgan Muhammad Amruobodiy kirib keladi va Majididdinga uning bir ogʻiz kamsitish soʻzi yetib borgach, u hamma aybini shunchaki tan oladi, boridan ayrilgach vazirni hajga yuborish qaroriga keladilar, soʻng vazir Makkaga ketyotganda yoʻlda noma’lum qotillar tomonidan oʻldirib ketiladi. Bular shunchaki voqeanavislikdek tuyildi menga. Balki, uning qoʻrqoqligini boʻrttirish uchun shunday qilingandir, yana oʻylab koʻrsa arziydi, bu bir kitobxon nigohim xolos.

Oshpaz Abdusamad va xizmatchi Abdulloh Noiy -- taqdirlari oʻxshash ikki personaj.

Ikki asarda ham zulm qoʻlida oʻyinchoq boʻlgan nafs bandalari bor va ularning taqdirlari ham oʻxshash – oʻlim bilan tugaydi. Ular “Navoiy” romanidagi shoirni zaharlamoqchi boʻlgan oshpaz Abdusamad va “Alisher Navoiy” romanidagi igʻvochi Abdulloh Noiy. Ular uchi topilmasin deya uzilgan kalava iplari, xolos. Navoiyning asardagi soʻzlari har ikkalasiga ham tegishli ogʻriqli ingroq: “Abdusamad kim? Ojiz, gumroh bir banda, aqldan mahrum bir olat! Haqiqiy jallodlar, qotillar, eng qabih jinoyatkorlar Hirotdadirlar “(“Navoiy”, 376-bet).

Oybek ham, Isajon Sulton ham asarlarida oʻsha davr muhitini, milliy koloritni yaxshi yorita olgan. Xususan, buni qahramonlar nutqi, portreti, ularning kiyinish uslublari,

taomlari, peyzajni yoritishida koʻrishimiz mumkin. Isajon Sulton “Alisher Navoiy” romanida personajlar kiyimini Oybekdan-da mufassal yoritgan:

“ Darvozayi Qipchoq”dan oʻtilib, bozor oralab shahar ichkarisi tomon yurildi. Bozor gʻala-gʻovuri avjida edi. Hirot bozori Shohrux Mirzo davrida kengayib, nafaqat tegra qishloqlardan, balki boshqa kent-u shaharlardan ham dehqon-u tujjor keladian katta bozorga aylangan edi. Bu yerda tuyalarini karvonsaroyga bogʻlab, yayov kezib yurgan baland boʻyli, oq-sariq Shom savdogarlari, boshiga gʻutra(boshga oʻraladigan mato parchasi) oʻrab, dishdash(arab erkaklarining uzun ust kiyimi) kiygan olakoʻz damashqliklarni, uzun etakli, koʻksi chok-chok naqshin pirohanli(Xuroson ust kiyimi) Mashhad tujjorlarini, kufiya(iroqliklarning bosh yopinchigʻi) yopingan Iroq savdogarlarini-yu Sindning narigi tarafidan kelgan qizil sallali, pataksoqol hindularni, koʻk sallali nasroniylarni-yu boshiga sariq mato tashlab olgan yahudiylarni koʻrsa boʻlardi”(“Alisher Navoiy”, 8-bet)

Bunday solishtirmalarni juda koʻp keltirishimiz mumkin. Ammo qolganini oʻzingizga ishondik.

Shunisi ravshanki, har ikkala tarixiy asardan ham bugunning gapini topishimiz mumkin. Navoiy bejizga Badiuzzamonni tarixni oʻrganishga da’vat etmagan. Bu da’vatlar bizga ham tegishli. Masalan, bu asarlarni mutolaa qilar ekanmiz, yuritilayotgan davlat siyosati, yuz bergan parokandalik sabablari bizni hushyorlikka chaqiradi, Navoiyning Badiuzzamonga (aslida, Husayn Boyqaroga) yuborgan maktubidagi mummolar ham koʻzimizni ochishga chorlaydi. Zero, Navoiy aytib oʻtgan oʻsha illatlar hozir ham davom etib kelmoqda. Navoiyning turkiy til uchun mardona kurashi yuragingizni achishtiradi, hozir ham bu muammo boshqa koʻrinishda boʻlsa-da ichimizda turqi sovuq boʻriday kezib yuribdi. Oʻzbek tilimiz yana bir Navoiyga muhtoj. Davr har birimizdan Navoiy boʻlishni talab etmoqda. Ulugʻbek Hamdam aytganidek: “Binoyidek boʻlish oson, eplay olsangiz Navoiydek boʻling”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Isajon Sulton, “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021;
2. Xayriddin Sulton, “Maktub”; “Alisher Navoiy”, Adabiyot, 2021, 508-bet;
3. “She’r – borliq va yoʻqlik orasi”, Ulugʻbek Hamdam, maqola, “Badiiy publitsistika”, toʻplam, 2017;
4. Oybek, “Navoiy”, Yangi asr avlod-2019.